

Curriculumontwikkeling in het volwassenenonderwijs

Inleiding

Indien 'curriculumontwikkeling in het secundair volwassenenonderwijs' een topic in *De Slimste Mens ter Wereld* zou zijn waarover de kandidaten vijf trefwoorden moeten geven, zouden het wellicht deze zijn: inter-netten, beroepskwalificaties, opleidingsprofielen, leerplannen, modulair.

In dit artikel schetsen we hoe een curriculum in het volwassenenonderwijs tot stand komt; welke stappen daarbij worden doorlopen; welke rol de pedagogische begeleidingsdiensten daarin opnemen; welke ervaringen in de loop der jaren werden opgedaan; wat de onderwijsverstrekkers en de -overheid daaruit hebben geleerd; en waarin de curriculumontwikkeling in het volwassenenonderwijs verschilt met het leerplichtonderwijs.

Volwassenenonderwijs: 'from sperm to worm'?

Het volwassenenonderwijs is slechts één van de actoren in de sector van het levenslang en levensbreed leren, naast andere zoals VDAB, Syntra, sociaal-cultureel volwassenenwerk en private aanbieders. Het volwassenenonderwijs biedt leerkansen aan al wie voldaan heeft aan de (voltijdse) leerplicht. Een maximum leeftijd is er niet. Het volwassenenonderwijs honoreert de leerresultaten van zijn cursisten met van rechtswege erkende studiebewijzen. Dit onderscheidt het volwassenenonderwijs alvast van de andere aanbieders binnen het levenslang en levensbreed leren.

Het volwassenenonderwijs biedt opleidingen aan op twee niveaus: basiseducatie, georganiseerd door de Centra voor Basiseducatie (CBE) en secundair volwassenenonderwijs (SVWO), georganiseerd door de Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO).¹ Hoewel de uitgangspunten voor curriculumontwikkeling dezelfde zijn voor CBE en CVO, beperken we ons in dit artikel tot het aanbod van de CVO's.

De CVO's

Er zijn 97 (gesubsidieerde) centra voor volwassenenonderwijs (CVO's); de overgrote meerderheid is aangesloten bij één van de onderwijskoepels of bij het GO! Deze CVO's kunnen voor ondersteuning een beroep doen op de pedagogische begeleidingsdiensten; een minderheid van CVO's is "koepelloos" en kan voor ondersteuning een beroep doen op het Vlaams ondersteuningscentrum voor het volwassenenonderwijs (Vocvo).

De opleidingen

De CVO's hebben als maatschappelijke opdracht mensen te versterken in hun persoonlijke ontwikkeling en/of in hun positie in de maatschappij, in het bijzonder door hun positie op de arbeidsmarkt te versterken en/of hen te versterken in hun educatieve aspiraties en hen de kans te bieden een beroepsgerichte kwalificatie te behalen en/of een diploma secundair onderwijs te behalen.

Om deze maatschappelijke opdracht te kunnen waarmaken, moeten de CVO's kwaliteitsvolle opleidingen aanbieden, eventuele reeds verworven competenties maximaal honoreren en (kandidaat-)cursisten waar nodig, in hun leertraject begeleiden.

¹ De opleidingen van het hoger beroepsonderwijs (HBO5) die vandaag worden aangeboden in de Centra voor Volwassenenonderwijs, verdwijnen vanaf 1 september 2019 uit het aanbod volwassenenonderwijs en worden overgedragen aan de hogescholen. Idem voor de specifieke lerarenopleidingen (SLO).

Het opleidingsaanbod van de CVO's behelst een 350-tal opleidingen, gespreid over 32 studiegebieden².

We onderscheiden drie 'soorten' opleidingen:

- 'beroepsopleidingen' (bijvoorbeeld meubelmaker, bakker, medewerker slagerij, kapper, tandartsassistent enz.);
- 'algemene opleidingen' (bijvoorbeeld Frans, Engels, Nederlands tweede taal, ICT-opleidingen)
- 'algemene vorming' (bijvoorbeeld Aanvullende algemene vorming).

In het volwassenenonderwijs zijn alle opleidingen modulair. Een opleiding bestaat uit meerdere modules. Er zijn drie soorten studiebewijzen: deelcertificaten, certificaten en diploma's secundair onderwijs. Een module wordt bekrachtigd met een **deelcertificaat**. De opleiding zelf wordt bekrachtigd met een **certificaat**. Een beperkt aantal opleidingen – meestal beroepsopleidingen – wordt op advies van de onderwijsinspectie en op basis van decretaal bepaalde criteria, gelabeld als zijnde 'diplomagericht' en leidt, in combinatie met het certificaat van de opleiding Aanvullende algemene vorming, tot een **diploma secundair onderwijs**. Deze laatste categorie van opleidingen is gemeenzaam bekend onder de term 'tweedekansonderwijs'.

Zeg niet zomaar 'module' tegen een module in het volwassenenonderwijs...

Tal van organisaties bieden cursussen aan in de vorm van 'modules'. De term 'module' dekt evenwel bijlange niet overal dezelfde lading, zelfs niet binnen onderwijs. De term 'module' is gangbaar zowel in de permanente vorming van het hoger onderwijs, het HBO5, het stelsel van leren en werken als in het volwassenenonderwijs, maar heeft in elk van deze onderwijssettings een totaal ander statuut.

In het volwassenenonderwijs is een module een door de Vlaamse Regering goedgekeurd opleidingsonderdeel met een standaard aantal lestijden en een vastliggende set van te realiseren basiscompetenties. Het aantal lestijden van de module vormt tevens nagenoeg de enige basis voor de financiering/subsidiëring van de CVO's en voor de aanstelling van leraren. In het volwassenenonderwijs schrijft een cursist steeds in voor één of meerdere modules, niet voor een opleiding!

Per opleiding keurt de Vlaamse Regering slechts één modulair traject goed, dat van toepassing is voor alle CVO's die deze opleiding (willen) aanbieden. Ook dit vormt een belangrijk verschilpunt met 'modules' ingericht door bijvoorbeeld private aanbieder, die elk individueel en op basis van de eigen inzichten en beleidsopties, modules kunnen samenstellen en wijzigen.

Vandaar dat de CVO's heel erg begaan zijn met de totstandkoming van hun modulaire opleidingen: inhoud en vorm bepalen immers voor een groot deel hun financiering en de mate van autonomie op agogisch-didactisch vlak. Uiteraard heeft ook de onderwijsverhouding een stem in het verhaal en willen ook de beroepssectoren hun stempel drukken op het opleidingsaanbod.

Hoe komen de modulaire opleidingen in het SVWO tot stand?

1. Netoverschrijdend

Vermits er voor eenzelfde opleiding slechts één modulair traject kan worden goedgekeurd, hebben de CVO's er alle belang bij om de modulaire trajecten via een 'inter-netten' aanpak te ontwikkelen.

² Met ingang van 1 februari 2017 wordt de reikwijdte van de studiegebieden versmald zodat er vanaf dan 50 studiegebieden zullen zijn.

De pedagogische begeleidingsdiensten (PBD's) en Vocvo ondersteunen gezamenlijk het ontwikkelproces. De gezamenlijke coördinatie van de ontwikkeling van curricula is trouwens een decretale opdracht van de PBD en Vocvo. De 'inter-netten' benadering heeft in de loop der jaren bevorderlijk gewerkt op het vlak van kennis- en expertisedeling en gelijkgerichtheid tussen de CVO's.

2. Drie stappen

In de totstandkoming van de curricula in het SVWO onderscheiden we drie stappen:

De referentiekaders

Heel het proces begint bij de keuze van een maatschappelijk erkend referentiekader. Die keuze gebeurt niet arbitrair.

Voor de beroepsgerichte opleidingen geldt de door de Vlaamse Regering erkende **beroepskwalificatie** voortaan als enig referentiekader.

Met de uitrol van de Vlaamse kwalificatiestructuur wordt in het beroepenveld éénduidigheid gecreëerd op het vlak van beroepscompetenties, en staan alle aanbieders van beroepsgerichte opleidingen, zowel binnen het onderwijs als daarbuiten, voor de opdracht hun aanbod optimaal af te stemmen op deze beroepskwalificaties, teneinde leerlingen en cursisten zo goed mogelijk voor te bereiden op de competenties die de arbeidsmarkt vooropstelt.

Door van één en hetzelfde referentiekader te vertrekken, zal er tussen het beroepsgerichte aanbod van de diverse onderwijs- en opleidingsverstrekkers ook een grotere gelijkgerichtheid ontstaan.

Voor de opleidingen van het zogenaamde 'tweedekansonderwijs' gelden de **eindtermen** secundair onderwijs.

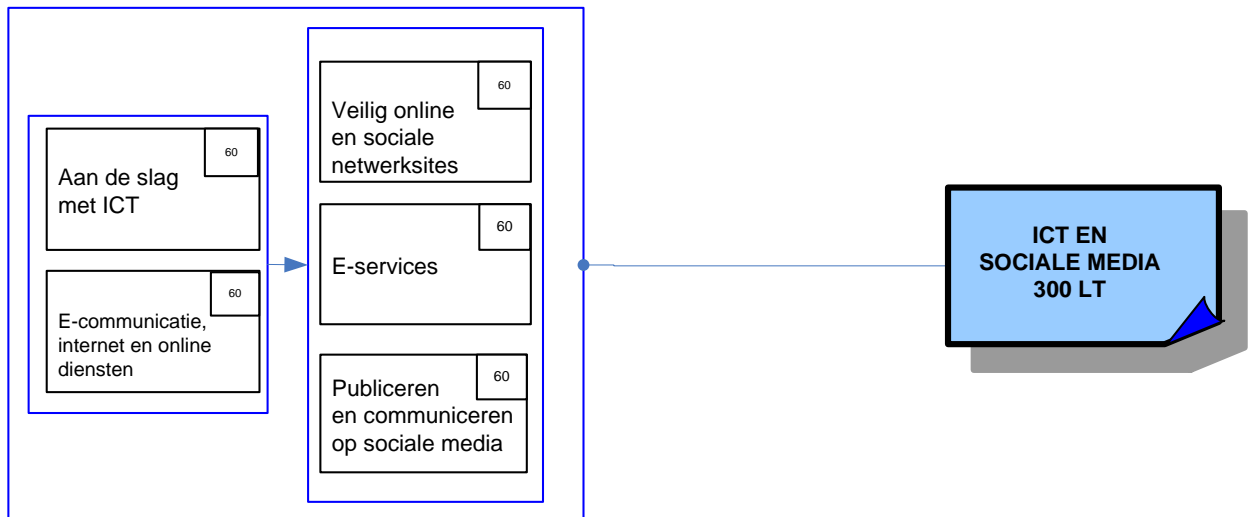
Voor de andere algemene opleidingen (bijvoorbeeld talen, ICT, huishoudelijk onderwijs) maken de onderwijsverstrekkers en de onderwijsoverheid afspraken over het te hanteren referentiekader; waar mogelijk, wordt bij voorkeur een beroep gedaan op **Europese kaders**, zo bijvoorbeeld het Gemeenschappelijk Europees referentiekader voor moderne vreemde talen (het ERK voor de talen), het Digital Competence Framework voor ICT-competenties ...

Van referentiekader naar opleidingsprofiel: een evenwichtsoefening...

De stap van referentiekader naar opleidingsprofiel is hét cruciale moment in het ontwikkelproces. Cruciaal, omdat in deze fase fundamentele en bindende keuzes moeten worden gemaakt over de inhoud en de omvang van de modules en de wijze waarop het traject wordt opgebouwd. De onderwijsverstrekkers dienen samen een consensus te bereiken over de manier waarop zij de in het

referentiekader beschreven competenties zullen 'vertalen' naar onderwijsdoelen en welke de meest relevante en zinvolle manier is om deze doelen te verkavelen over modules.

Een opleidingsprofiel bepaalt hoe het modulair traject van een opleiding eruitziet, hoeveel en welke modules de opleiding omvat en of er tussen bepaalde modules al dan niet een verplichte volgorde dient te worden nageleefd (in dat geval staat er een pijl). Bij wijze van voorbeeld het modulair traject 'ICT en sociale media', een 'algemene' opleiding van het SVWO:

Deze opleiding bestaat uit vijf modules en leidt tot het certificaat 'ICT en sociale media'. Het opleidingsprofiel bepaalt tevens het aantal lestijden van elke module (in dit geval telkens zestig) en dus ook van de totale opleiding (driehonderd). Het legt tevens de te bereiken basiscompetenties per module vast.

De onderwijsverstrekkers zijn in de fase van het opstellen van het opleidingsprofiel evenwel niet de enige betrokken partij: ook de onderwijsoverheid en de (beroeps)sectoren sturen het proces mee aan.

Sedert 2013 worden alle beroepsgerichte opleidingen van het volwassenenonderwijs in 'gemengde ontwikkelcommissies' ontwikkeld, dat wil zeggen samen met de aanbieders van Leren en werken, VDAB en de sectoren en onder de auspiciën van de onderwijsoverheid (AHOVOKS). Elke ontwikkelcommissie wordt getrokken door één van de pedagogische begeleidingsdiensten.

Deze werkwijze is ingegeven vanuit de terechte en uitdrukkelijke bekommernis van alle betrokkenen om voor één en dezelfde beroepskwalificatie tot een (min of meer) uniform modulair traject te komen, ongeacht door wie en waar dit traject wordt aangeboden. Deze benadering zorgt voor een transparanter aanbod en maakt naadloze overgangen van de ene naar de andere opleidingsverstrekker mogelijk. De trajecten zijn zo flexibel en herkenbaar voor de lerende en het afnemend veld.

Een 50-tal beroepsopleidingen van het SVWO werden reeds volgens dit stramien ontwikkeld en zijn inmiddels ook in de CVO's ingevoerd.

Niettemin ervaren de pedagogische begeleidingsdiensten en de onderwijsverstrekkers ook bepaalde knelpunten:

- De wijze waarop de beroepskwalificaties in de opleidingsprofielen worden opgenomen, gebeurt op basis van een handleiding ontwikkeld in de schoot van AHOVOKS. Deze handleiding gaat uit van een letterlijke, onverkorte en in principe ook ondeelbare overname van de activiteiten uit de erkende beroepskwalificatie. De manier waarop de activiteiten van een beroepsbeoefenaar zijn beschreven, kunnen niet altijd zomaar letterlijk en onverkort als 'onderwijsdoelen' worden overgenomen: het formuleren en clusteren van onderwijsdoelen dient te vertrekken vanuit een onderwijskundige benadering en dient immers ook rekening te houden met het profiel van de lerenden.
- In de beroepskwalificaties hebben de sectoren de activiteiten, de vaardigheden en de noodzakelijke kennis van een doorsnee beroepsbeoefenaar beschreven. De onderwijsverstrekkers hebben in dit deel van het proces geen inspraak. Dat uitgangspunt is enkel aanvaardbaar, op voorwaarde dat de onderwijspartners vervolgens op hun beurt de autonomie en de ruimte krijgen om hun opleidingen vorm te geven vanuit een onderwijskundig perspectief.
- De inhoud en het leertraject worden niet enkel en alleen bepaald door de beroepskwalificatie. Minstens twee andere factoren dienen mee in rekening te worden genomen:
 - o de maatschappelijke opdracht van de aanbodverstrekker, waarbij onderwijs – naast de zuiver beroepsgerichte competenties – ook instaat voor bredere inzetbaarheid, onder andere via de aandacht voor algemene vorming, attitudes, duurzaamheid en transfereerbaarheid van competenties;
 - o het profiel van de lerende, die, alnaargelang zijn leeftijd, achtergrond, onderwijsloopbaan, werkervaring, beschikbaarheid ... alle baat heeft bij een zo efficiënt mogelijk leertraject dat didactisch en methodologisch optimaal tegemoet komt aan zijn leermogelijkheden en -ambities.

De leerplannen

De uitgangspunten: het wat

Een leerplan moet een hulpmiddel zijn om leerkrachten in staat te stellen het onderwijsleerproces op een kwaliteitsvolle manier vorm en inhoud te geven. Het leerplan geeft hierbij duidelijk aan wat de kernopdracht is van de leraar, namelijk het realiseren van de leerplandoelstellingen bij de cursisten.

De Vlaamse Regering keurt de opleidingsprofielen voor het volwassenenonderwijs goed. Mits inachtneming van de door de Vlaamse Regering goedgekeurde opleidingsprofielen beschikt elk centrumbestuur over de vrijheid om de leerplannen vast te stellen en kiest het vrij zijn agogische methodes.

De leerplannen worden door de pedagogische begeleidingsdiensten en Vocvo voor advies voorgelegd aan de onderwijsinspectie. Merk op dat de onderwijsinspectie pas in deze fase voor het eerst betrokken wordt in de totstandkoming van de curricula in het volwassenenonderwijs, en dus niet in de fase van de opleidingsprofielen noch bij de keuze van de referentiekaders.

De uitgangspunten: het hoe

Leerplanontwikkeling is in het volwassenenonderwijs een 'inter-netten' aangelegenheid, wat uniek is voor het Vlaamse onderwijs.

Het gezamenlijk 'inter-netten' ontwikkelen van leerplannen is een logisch gevolg van het gezamenlijk ontwikkelen van opleidingsprofielen. In tegenstelling tot de opleidingsprofielen is dit voor de leerplannen evenwel geen decretale verplichting. De (grondwettelijke) bevoegdheid voor het ontwikkelen van leerplannen behoort toe aan de inrichtende machten, doch het is een bewuste keuze van de CVO's om ook de leerplannen gezamenlijk te ontwikkelen. De 'inter-netten' dynamiek biedt immers meer kansen tot expertise-uitwisseling en kennisdeling, zeker wanneer het gaat om (beroeps)opleidingen die slechts door enkele CVO's over heel Vlaanderen worden ingericht.

Het gezamenlijk 'inter-netten' ontwikkelen van leerplannen in het volwassenenonderwijs wordt gecoördineerd door het samenwerkingsverband tussen de pedagogisch begeleidingsdiensten en Vocvo. Het samenwerkingsverband heeft deze opdracht gedelegeerd aan de projectgroep curriculumontwikkeling, die samengesteld is uit vertegenwoordigers van de verschillende pedagogische begeleidingsdiensten en Vocvo.

Bezinning over het leerplanconcept: wat verwacht de gebruiker?

De fundamentele keuzes die in de opleidingsprofielen zijn gemaakt met betrekking tot bijvoorbeeld de clustering van doelen in modules of verplichte volgorderelaties in de trajecten, kunnen door de leerplanmakers niet meer ongedaan worden gemaakt; de opleidingsprofielen perken met andere woorden de 'vrijheid' van de centrumbesturen sterk in!

Regelmatig rijst dan ook de vraag of er nog wel leerplannen nodig zijn in het SVWO, anders gezegd, welke de toegevoegde waarde van een leerplan is ten opzichte van het opleidingsprofiel.

Om dat scherp te stellen, organiseerde de projectgroep curriculumontwikkeling tijdens het schooljaar 2012-2013 een 'inter-netten' studiedag met alle begeleiders volwassenenonderwijs, alsook 'inter-netten' focusgroepen met CVO's en leraren in heel Vlaanderen, teneinde de bestaande werking inzake leerplannen te evalueren en beter rekening te kunnen houden met de verwachtingen van de 'eindgebruikers'.

Uit deze consultatie is onder meer gebleken dat er geen draagvlak is om het recht op het vaststellen van leerplannen op te geven voor het volwassenenonderwijs, noch bij de CVO's, noch bij de pedagogische begeleidingsdiensten. Het recht om leerplannen te maken opgeven, zou immers een fundamentele (en wellicht onherroepelijke) inperking zijn van de (grondwettelijke!) 'vrijheid' van de onderwijsverstrekkers om zelf de doelen van hun onderwijs te bepalen (weliswaar rekening houdend met de minimumdoelen die door de overheid worden opgelegd) en zou betekenen dat zowel het minimum als het maximum van een opleiding volledig in handen komt van de overheid...

De eindgebruikers situeren de meerwaarde van een leerplan voornamelijk op het vlak van:

- het formuleren van een visie op de opleiding en op het leren van volwassen cursisten;
- het competentiegericht (her-)formuleren van de leerplandoelstellingen, waarin kennis, vaardigheden en attitudes geïntegreerd aan bod komen;
- het aanreiken van mogelijke leeractiviteiten (exemplarisch en ter inspiratie);
- het aanreiken van agogisch-didactische hulpmiddelen en bronnen;
- het aanreiken van criteria voor kwaliteitsvolle evaluatie;
- het bepalen van de minimale materiële vereisten om een opleiding kwaliteitsvol te kunnen aanbieden.

En wat na de leerplannen?

Na de leerplanontwikkeling volgt de leerplanimplementatie op centrumniveau. Een niet te onderschatten uitdaging gezien de veelheid van opleidingen die een CVO aanbiedt, de diversiteit in het lerarenkorps en de modulaire organisatie die maakt dat leraren die binnen eenzelfde opleiding bepaalde modules geven, elkaar niet noodzakelijk frequent ontmoeten.

Indien gewenst, kan het CVO voor de ondersteuning van de leerplanimplementatie beroep doen op de pedagogische begeleidingsdienst. De ondersteuning van de leerplanimplementatie verloopt – in tegenstelling tot het ontwikkelwerk – volledig netgebonden. Leerplanimplementatie is immers nauw verbonden met het agogisch project van een centrum. Een goede (vertrouwens-)band met de pedagogische begeleidingsdienst is hier cruciaal.

Conclusie

Curriculumontwikkeling in het volwassenenonderwijs blijft steeds weer de gemoederen beroeren. Niet alleen bij de CVO's, die als eerste gevat worden door nieuwe opleidingstrajecten en -inhouden, maar ook bij beleidsmakers in andere onderwijsniveaus, die hetzij met be- of verwondering kijken naar de 'inter-netten'samenwerking in het SVWO, hetzij met enige argwaan de toenemende impact van overheid en beroepssectoren gadeslaan. Eén ding is zeker: het blijft boeiend!

Monique De Ridder

Pedagogisch begeleider

monique.deridder@katholiekonderwijs.vlaanderen